

הליכה בתפילה ובברכות בשיטת הרמב"ם

א.¹

שנינו בברכות ל ע"א:

תנו רבנן. היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה: אם יש לו מי שיאחז את חמורו – ירד למטה ויתפלל; ואם לאו – ישב במקומו ויתפלל. רבי אומר: בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו.

ונפסקה הלכה כרבי.

כוונת רבי בדבריו, "שאינ דעתו מיושבת עליו" מבוארת ברש"י (ד"ה שאין דעתו מיושבת עליו): "שקשה עליו עיכוב הדרך". בעלי התוספות מעירים על אתר (ד"ה הלכה כרבי): "ואפילו במהלך מתפלל, ואינו צריך להחזיר פניו כנגד ירושלים".²

ניתן לומר שכתבו כן מסברה, כי אם סיבת ההיתר להתפלל על גבי הבהמה, לא בעמידה, הוא משום שהעיכוב טורד את דעתו, וכך גם בהילוך. עוד ניתן לומר שלמדו זאת מן ההשוואה שעושה הגמרא בין רוכב למהלך (קידושין לג ע"ב):³ "רוכב כמהלך דמי".

הערה זו חוזרת בדברי רבים מן הראשונים כדבר פשוט באין חולק, וכך כתב מרן בהלכות תפילה (אורח חיים, סימן צד, סעיף ד):

* קיצור שיעור בכנס השנתי לזכרו של סבי זצ"ל, תמוז תשס"ט.

- 1 אחרי זה ראיתי בירושלמי ברכות לח במראה הפנים, שהעיר על השיטה שהליכה אינה הפסק מדברי הש"ס ועוד, ומדייק שם גם בדברי הרמב"ם כמו שדייקנו לקמן, וחילק בין שיטות הראשונים השונות, ולדעתו לרוב הראשונים הליכה מהווה הפסק, אלא שעדיין פוסקים כירושלמי שעדיפה הליכה על פני דיבור. ולעניות דעתי עדיין נראה יותר בשיטת הרמב"ם שאין הבדל, מדלא חילק, ועל כך לא העיר מראה הפנים שם.
- 2 וכך כתבו עוד במפורש, בד"ה מסמך גאולה לתפילה עדיף: "ומשמע ד"ח ברכות מותר להתפלל בדרך במהלך ואין צריך לעמוד", ושם בגמרא מדובר על יושב בספינה או בקרון. ברור כי לדעתם אין לחלק.
- 3 כך נראה יותר מד"ה מסמך, שכן שם אין ההיתר משום טרדה אלא משום סמיכות גאולה לתפילה, ואף על פי כן אומרים התוספות שכשם שמותר לישב בקרון כך מותר בהליכה.

אם היה הולך ברגליו – מתפלל דרך הלוכו, אף אם אין פניו כנגד ירושלים, אפלו שלא במקום סכנה. כי אם יעמד ויתפלל, יקשה בעיניו אחור דרכו, ויטרד לבו, ולא יוכל לכוון.

עוד שנינו (ברכות ל ע"ב):

אפלו המלך שואל בשלומו – לא ישיבנו. אפלו נחש כרוך על עקבו – לא יפסיק.

ובגמרא (שם לב ע"ב) מבואר שזה דוקא למלך ישראל, אבל למלך גוי פוסק, שלא יהרגנו. על דין זה הביאו רבנו יונה והרא"ש⁴ ירושלמי שמשמע ממנו שעדיף להתרחק מן המקום בהליכה, אם אפשר, ולהמשיך את התפילה, ורק אם אין ברירה מותר להפסיק בדיבור. וכך פסק מרן (סימן קד סעיף א):

לא יפסיק בתפילתו [...]. אבל מלך עובד גלולים [...] אם אפשר לו שיטה מן הדרך – יטה, ולא יפסיק בדבור. ואם אי אפשר לו – יפסיק.

אמנם, חלוקה זו בין הליכה לדיבור יוצרת קושי, שהרי שנינו במשנה שאין להשיב למלך, ובדומה לזה אין להפסיק לנחש, ולכאורה ההפסקה לנחש היא הבריחה מפניו? אכן על דברי מרן (שם סעיף ג): "ואפלו נחש כרוך על עקבו – לא יפסיק". הוסיף הרמ"א: "אבל יכול לילך למקום אחר, כדי שיפול הנחש מרגלו".

וביאר המשנה ברורה בשם האחרונים את כוונת מרן באמרו "לא יפסיק" (שם ס"ק י):

רוצה לומר על ידי דבור, כגון לומר לאחר שיסירנה [...]. אבל על ידי הליכה מותר, שהליכה לא נקרא הפסק.

ראינו, אם כן, שתי הלכות בהן ניכר כי הליכה איננה מהווה בהכרח סתירה לתפילה.

אף על פי שהדברים הובאו ללא חולק, נראה כי דעת הרמב"ם שונה.⁵ בפרק ה', מפרט הרמב"ם את הדינים שהם רק לכתחילה בתפילה, ביניהם חובת העמידה, וכך כתב (הלכות תפילה ה,ב):

עמידה כיצד? אין מתפללין אלא מעומד. היה יושב בספינה או בעגלה: אם יכול לעמוד – יעמוד; ואם לאו – ישב במקומו ויתפלל. חולה מתפלל אפלו שוכב על צדו [...]. היה רוכב על הבהמה, אף על פי שיש לו מי שיאחז את בהמתו – לא ירד, אלא ישב במקומו ומתפלל, כדי שתהא דעתו מיושבת עליו.

4 הובאו בבית יוסף, ריש סימן קד.

5 וכן דעת המאירי, עין שם שמחלק בין רכוב למהלך.

הנה מזכיר בלשוננו את המצבים בהם מותר לשבת או לשכב, ולא מזכיר כלל הליכה. אף את התפילה על גבי הבהמה הזכיר בלשון ישיבה, ולדברי סבא זצ"ל (שם אות ז), מדובר שם אף כשהיא מהלכת.

ובפרק ו הלכה ט כתב הרמב"ם:

אין המתפלל מפסיק תפלתו אלא מפני סכנת נפשות בלבד [...] פוסק הוא למלך גוי, שמא יהרגנו.

כאן עדיין לא מבואר מהו "פוסק", וניתן לומר שהוא "ישיבנו" שבמשנה, כלומר הפסקה בדיבור וכדעת האחרונים. אך מוסיף הרמב"ם: "היה עומד בתפילה וראה מלך גוי או אנס בא כנגדו [...] יפסיק".

כאן קשה לומר שהכוונה יפסיק בדיבור, שהרי טרם הגיעו אליו, ועוד, ניחא למלך אפשר לומר שהסכנה היא אם לא יענה לו, ולכן ההפסקה היא בדיבור, אך לאנס מה יועיל דיבור? אם כן, נראה ברור שכוונתו יפסיק בהליכה או בריצה. ומפורשים הדברים בסוף אותה ההלכה:

וכן אם ראה נחשים ועקרבים באין כנגדו, אם הגיעו אליו, והיה דרכן באותו המקום שהן ממיתין – פוסק ובורח.

מבואר שדעתו אינה כהסבר האחרונים בדעת מרן, אלא ההליכה עצמה מהווה הפסקה.

נראה שלדעת הרמב"ם, ישנה לתפלה בישיבה או בשכיבה, כיון שהעמידה אינה מדיני הכוונה בתפלה, אלא מהנהגות התפלה שהן לכתחילה, כל זמן שאין היושב או השוכב עסוק בענין אחר, ויכול לכוון. אך הליכה, לעומתם, אינה מאפשרת כוונה, שכן ההולך עסוק כעת במשהו, ואין שייכות לתפלה כלל יחד עם עיסוק נוסף⁶.

ב.

אמנם הזכרנו לעיל בהסבר התוספות את ההשוואה בין רוכב למהלך, אך הנה הרמב"ם בהלכות קרית שמע (ב, ב-ג) מחלק ביניהם, וכך כתב:

"כל אדם קורין כדרכו, בין עומדין בין מהלכין בין שוכבין בין רוכבין על גבי בהמה [...] מי שהיה מהלך על רגליו, עומד בפסוק ראשון, והשאר קורא והוא מהלך".

6 וכן בהבינו צריך לעמוד, אך בתפילה קצרה, שאינה נחשבת תפילה וצריך לחזור, אינו עומד.

הנה הצריך הרמב"ם להולך לעמוד בפסוק ראשון, והוא משום שבפסוק ראשון ישנה חובת כוונה (שם הלכה א), וברוכב על גבי בהמה לא הצריך להעמידה.⁷ אם כן, רכוב אינו כמהלך. אך הרי הלכה מפורשת היא רכוב כמהלך?⁸ מבאר סבא⁹ כי לענין הרכוב עצמו, הרי הוא יושב על הבהמה, ולכן יכול לקרוא אף פסוק ראשון של קרית שמע, וממילא גם להתפלל, ואין זה מפריע לכוונה, אך לענין הרואה, לגביו הרי החכם עובר ונחשב מצדו כמהלך.¹⁰

מכל אלו נראה שלדעת הרמב"ם אין מקום לתפלה בהליכה בשום מצב, ודלא כפסקי מרן שהובאו לעיל. ומי שהולך בדרך וקשה עליו איחור דרכו, יתפלל הבינונו.¹¹

ג.

עוד שנינו (ברכות נא ע"ב):

א"ר אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: האוכל ומהלך – מברך מעומד [...].
והלכתא בכולהו: יושב ומברך.

לכאורה, ניתן היה להקשות מכאן על דעת בעלי התוספות דלעיל, מדוע איננו מתירים למהלך לברך בהליכה, שלא יקשה עליו איחור דרכו? נדחק הרא"ש (טור, אורח חיים, סימן קפג) להסביר שמדובר דוקא כשמהלך בתוך ביתו, אבל המהלך בדרך באמת יכול לברך בהליכה, ולא גרע מתפלה.

וכן פסק מרן (סימן קפג, סעיף ט):

צריך לישב בשעה שמברך, בין אם היה הולך בביתו כשאכל [...], כדי שיוכל לכוון יותר [...] (שם, סעיף יא): אם היה מהלך בדרך ואוכל – אינו צריך לישב ולברך, לפי שאין דעתו מיושבת עליו.

7 רד"ע [=רבי דוד עראמה], קרית שמע פרק ב אות ח.

8 לענין עמידה מפני חכם - "רוכב הרי הוא כמהלך. וכשם שעומדין מפני המהלך, כך עומדין מפני הרוכב" (הלכות תלמוד תורה ו, ה).

9 קרית שמע פרק ב אות ה, ומדייק זאת גם בהלכות תלמוד תורה, שם, אות ט, ובהלכות תפילה פרק ה, אות ז. כך אני מבין את פשט כוונתו, אף שאין זו בדיוק לשונו.

11 ולא כמו שדייק המשנה ברורה (סימן קי, ס"ק ב), שעדיף להתפלל בהליכה יח' ברכות ולא הבינונו, שכל זה שייך רק לדעת מרן, אך לא לרמב"ם, כמבואר.

אם כנים דבריני, נדייק מכאן גם להערת הביאור הלכה (סימן קא, ד"ה ואם אינו יכול), שהבחין בין דעת מרן, שכתב למי שאינו יכול לכוון בכל שמונה-עשרה הברכות, שיכוון באבות, ומשמע לכתחילה, לדעת הרמב"ם, שכתב כל זאת רק בדיעבד, שכבר התפלל. הנה אנו רואים שבקרית שמע, בה חובת הכוונה היא רק בפסוק ראשון, התיר הרמב"ם הליכה בשאר, ואילו בתפילה אסר ההליכה בכלה ולא חילק בין "אבות" לאחרות, משמע שכוונה ב"אבות" מועילה רק בדיעבד, אך לא לכתחילה בטרוד, כשם שהליכה לא הותרה בטרוד.

אך לשון הרמב"ם (הלכות ברכות ד, א) :

כל המברך ברכת המזון או ברכה אחת מעין שלש – צריך לברך אותה במקום שאכל. אכל כשהוא מהלך – ישב במקום שפסק ויברך.

ואינו מחלק בין בביתו להולך בדרך, ופשט "מהלך", הכוונה בדרך. ועוד, למרן המהלך בביתו צריך לישוב כדי לכוון, וכך לשונו, אך אין בזה ענין של שינוי מקום, כיון שהוא בביתו, אך הרמב"ם הביא הלכה זו בדין ברכה במקום שאכל, ונקט בלשונו שהמהלך צריך לברך "במקום שפסק", וזה לא שייך בביתו אלא בדרך.

אם כן, גם בדין זה, נראה שדעת הרמב"ם שונה ממרן ושאר הפוסקים, והאוכל בדרך, ישב במקומו ויברך, גם אם קשה עליו איחור דרכו.

סיכום

א. המהלך בדרך, ועיכוב לתפילה יגרום שלא יוכל לכוון, לדעת הרמב"ם, יעמוד ויתפלל "הביננו" (כדיניה) ואל יתפלל בהליכה.

ב. המהלך בדרך, ועיכוב לברכה יקשה עליו לכוון, לדעת הרמב"ם, אף על פי כן ישב במקומו ויברך, ואל יברך בהליכה.

לסיום אעיר שתי הערות שאינן עולות בקנה אחד עם תוכן המאמר :

א. לפי הנאמר לעיל, **אסור ללכת באמצע התפילה** אלא בפקו"נ. ונ"מ למקרים רבים שדנו בהם האחרונים והתירו, כגון **הוצאת ילד שמפריע**, הרמת ספר וכדו'. **אמנם** בכנס לזכר סבא בשנת התשס"ז, הביא הרב אליקים צדוק משם הרב שמואל טל, ששאל את סבא בטלפון האם מותר להוציא ילד שמפריע באמצע התפילה, וענה שמותר וחובה להוציאו. וזה לא כפי שעלה כאן.

ב. לאורך כל המאמר, שייכתי את ההליכה לדיני הכוונה, כנראה מסידור דברי הרמב"ם. אך בהלכות אבלות מוכח מדברי סבא שדין כוונה בברכות קל הרבה יותר מאשר בתפילה, שלרמב"ם אונן בשבת אינו מתפלל כיון שאינו יכול לכוון, אך ברור שם שמברך. אם כן נראה שאף על פי שהרמב"ם לא הביא הירושלמי ששיכור יכול לברך, נראה שיוודה בזה. ואם כן, אולי היה מקום לחלק ביניהם גם בדין הליכה, אלא אם כן יש לו סיבה אחרת.

